

MÜLKİ HÜQUQ

İDDİA MÜDDƏTİNİN PROSESSUAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ İLƏ BAĞLI BƏZİ PROBLEMLƏR

Şükür Yusifov^{*}, Firuzə Qafulova^{**}

Xülasə

İddia müddəti və onun tətbiqi mülki dövriyyə iştirakçıları arasında yaranmış olan mübahisə və ixtilafların obyektiv həqiqət prinsipi əsasında həll edilməsində ən mühüm vasitədir.

Məqalədə iddia müddətinin başlanma anı, onun kəsilməsi, dayandırılması və bərpası əsasları tədqiq edilmiş, iddia müddətinin prosessual xüsusiyyətləri və bu müddətlərin ötürülməsinin doğurduğu hüquqi nəticələr araşdırılmış, müqayisəli təhlillər aparılmaqla nəzəriyyədə və təcrübədə rast gəlinən problemlərə münasibət bildirilmişdir.

Acar sözlər: müddət, iddia, dayandırılma, kəsilmə, bərpa, öhdəlik, borclu.

İddia müddətinin düzgün hesablanması üçün onun axımının hansı andan başlanması çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Ümumi qaydaya uyğun olaraq müddətin axımı təqvim tarixindən və ya müddətin başlanması üçün müəyyən edilmiş hadisənin baş verməsindən sonrakı gün başlanır, amma qanunvericilikdə iddia müddətinin axımının başlanması ilə əlaqədar müxtəlif qaydalar müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 377-ci maddəsində qeyd edilmişdir ki, iddia müddətinin axımı şəxsin öz hüququnun pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən başlanır [2, s.264]. Deməli, şəxsin öz hüququnun pozulduğunu bildiyi və ya konkret hallar əsasında bunu bilməli olduğu gündən iddia müddətinin axımı başlanır.

Bu ümumi qaydadan qanunvericiliklə müəyyən edilən bir sıra kənarçıxmalar mümkündür. Məsələn satılmış əşyaların qüsurları haqqında iddia pretenziyanın verildiyi gündən altı ay ərzində qaldırıla bilər İcra müddəti müəyyən edilmiş öhdəliklər üzrə iddia müddətinin axımı icra müddəti bitdikdən başlanır.

İcra müddəti müəyyən edilmiş və tələb etmə anı ilə müəyyən edilmiş müddətlər üçün isə ayrı qayda müəyyən edilmişdir. Belə ki, bu halda iddia müddətinin axımı kreditörün öhdəliyi icra etmək tələbini irəli sürmək hüququnun əmələ gəldiyi andan başlanır. Borcluya tələbi icra etmək üçün güzəştli müddət verilmişdirsə iddia müddəti göstərilən müddət bitdikdən sonra başlanır. Öhdəliklərdən irəli gələn tələblərə görə iddia müddətinin axımının başlanması öhdəliyin məzmununa əsasən təyin edilir. İddia müddəti öhdəliyin məzmunu hərəkəti etməkdən ibarət olduğu hallarda bu hərəkətin edilmədiyini andan başlanır.

Öhdəlikdəki hərəkət tərəflərin şərtləşdirdiyi müddətdə başlanmalıdır. Belə öhdəliklərdə iddia müddətinin axımı icra müddətinin başa çatdığı andan baş-

---

^{*} h.ü.f.d., Bakı Dövlət Universitetinin dosenti

^{**} Bakı Dövlət Universiteti, Mülki hüquq kafedrası

lanır. Əgər öhdəlik qabaqcadan müəyyən edilmiş müddət ərzində yox, kreditörün tələbinə əsasən icra edilmədirsə, ona müddət belə hallarda borclu şəxsə verilən yeddi günlük müddətin başa çatdığı andan başlanır.

Bununla bərabər, qanundan, müqavilədən və ya öhdəliyin məzmunundan kreditörün tələbinə əsasən dərhal icra etmək vəzifəsi meydana gələ bilər. Məsələn, əşyaları saxlanca vermiş şəxs onları saxlayan istənilən vaxt tələb etmək hüququna malikdir. Bu hallarda iddia müddətinin axımı kreditör tərəfindən tələbin qaldırıldığı gündən sonrakı növbəti gündən başlanır. Bəzən şəxsin diqqətsizliyi, səhlənkarlığı, biganəliyi, təsərrüfatsızlığı və s. səbəblərinə görə öz hüququnun pozulmasından xəbəri olmur. Bu zaman iddia müddətinin axımı hüququn pozulduğu gündən yox, şəxsin öz hüququnun pozulmasını bilməli olduğu gündən başlanır.

Qanun iddia müddətinin axımının başlanğıcını subyektiv anla əlaqələndirir. Subyektiv an şəxsin öz hüquqlarının pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu andır. Vaxt obyektiv olaraq mövcud olur. Vaxtın mövcud olması bizim şüurumuzdan kənarıdır. Məhz buna görə də, vaxt fasiləsiz xarakterə malikdir. Vaxtı dayandırmaq, kəsmək, bərpa etmək olmaz. Elə vaxt dövrləri vardır ki, onlar qanunda nəzərdə tutulan hallar mövcud olduqda, iddia müddətinə hesablanmağa da bilər, hesablanmaya da. Burada söhbət iddia müddətinin axımına təsir göstərərək onu dayandıran, vaxtında iddia verilməsini çətinləşdirən hallardan gedir. Həmin hallar iddia müddətinin fasiləsiz və arası kəsilməyən axımına təsir göstərir. Həmin hallar tərəflərin iradəsindən asılı olmayan hallardır və onlar obyektiv xarakter daşıyaraq iddia müddətinin axımının dayandırılmasına səbəb olur. İddia müddətinin axımının dayandırılmasının mahiyyəti ondan ibarətdir ki, obyektiv səbəblərdən şəxsin iddia irəli sürmək imkanının olmadığı vaxt dövrü iddia müddətinə daxil edilmir. Qeyd edilən səbəblər ardan qalxdıqda isə iddia müddətinin axımı davam edir, müddətin qalan hissəsi isə altı aya qədər uzadılır. İddia müddəti pozulmuş hüququn məhkəmə, arbitraj və münisflər məhkəməsi vasitəsilə məcburi həyata keçirilməsini tələb etmək imkanının verən müddətdir. Lakin bəzən qeyd edilən dövrdə elə vəziyyət yarana bilər ki, bu səlahiyyətli şəxsə iddia qaldırmaqda mane olsun. Belə vəziyyətlərin üzrlü hesab edildiyi hallarda iddianın müddətinin axımı dayandırılır.

İddia müddətinin axımının dayandırılması qanunla iddianın axımını dayandırmaya əsas verən vəziyyətin mövcud olduğu vaxt ərzində keçən müddətin iddia müddətinə daxil edilməməsi deməkdir [9, s.291]. İddia müddətinin axımının dayandırılmasına səbəb olan hallar Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 379-cu maddəsində göstərilmişdir:

- iddianın irəli sürülməsinə fəvqəladə və həmin şəraitdə qarşısı alınma bilməyən hal (qarşısı alınmaz qüvvə) mane olduqda;
- iddiaçı və ya cavabdeh hərbi vəziyyətə keçirilmiş silahlı qüvvələrin tərkibində olduqda;
- müvafiq icra hakimiyyəti orqanı öhdəliklərin icrası üçün möhlət (moratorium) müəyyənləşdirdikdə;

- fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxsin qanuni təmsilçisi olmadıqda;
- müvafiq münasibəti tənzimləyən qanunun və ya digər normativ hüquqi aktın qüvvəsi dayandırıldıqda [2, s.272].

İddia müddətinin axımının dayandırılmasına səbəb olan əsaslardan biri qarşısız alınmaz qüvvədir. Qarşısız alınmaz qüvvə fəvqəladə və həmin şəraitdə qarşısı alınmaz bilməyən haldır. Qarşısız alınmaz qüvvə rolunda həm dağıdıcı təbiət hadisələri və təbii fəlakət, həm nəqliyyatın, rabitənin, məhkəmənin və digər orqanların normal işini pozan ictimai hadisələr, həm də öz xarakterinə görə müstəsna və qeyri-adi hallar çıxış edə bilər. Bu hallar vaxtında vaxtında iddia verilməsinə mane olur. Bəzən qarşısız alınmaz qüvvə fors major anlayışı ilə əhatə edilir. Fors major fransız sözü olan “force majeure” sözündən götürülmüşdür. Mənası təbii hadisə deməkdir [10, s.537].

Bir qayda olaraq, qarşısız alınmaz qüvvə dağıdıcı xarakter daşıyır. Bu da iddianın əsaslandırılması üçün zəruri olan sənədlərin və digər materialların bərpası üçün müəyyən vaxt dövrü lazımdır. Həmin dövr ərzində iddia müddətinin axımı dayandırılır. İddiyanın və ya cavabdehin hərbi vəziyyətə keçirilmiş silahlı qüvvələrin tərkibində olması halı iddianın axımının dayandırılmasına əsas verən hallardan biridir. Onu qeyd etmək lazımdır ki, əmin-amanlıq dövründə şəxsin ordu sıralarına hərbi xidmətə çağırılması iddia müddətinin dayandırılmasına səbəb ola bilməz.

Çünki həqiqi hərbi xidmətdə olma şəxsi öz pozulmuş hüquqlarını şəxsən və ya nümayəndənin vasitəsilə müdafiə etmək imkanından məhrum etmir. Azərbaycan Respublikasında hərbi vəziyyətin tətbiq edilməsinin əsasları və qaydası müvafiq “Hərbi vəziyyət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilir. Bu qanunda göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikası ərazisinin müəyyən hissəsi faktik işğal olunduqda, xarici dövlət və ya dövlətlər Azərbaycan Respublikasına müharibə elan etdikdə, Azərbaycan Respublikasına qarşı real silahlı hücum təhlükəsi yandıqda, Azərbaycan Respublikasının ərazisi blokadaya alındıqda, habelə belə blokada üçün real təhlükə olduqda Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində və ya ayrı-ayrı yerlərində hərbi vəziyyət elan edir və bu barədə fərman 24 saat müddətində Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin təsdiqinə verir [1, s.40]. Milli Məclis bununla bağlı 24 saat ərzində qərar qəbul etməlidir [4, s.2].

Hərbi vəziyyətə keçirilmiş silahlı qüvvələrin tərkibində olma o mənaya gəlmir ki, hərbi vəziyyətə bütün silahlı qüvvələr keçirilməlidir. Burada iddiaçı və cavabdehin olduğu hərbi hissənin hərbi vəziyyətə keçirilməsindən söhbət gədir. Digər bir əsas öhdəliklərin icrası üçün möhlət müəyyənləşdirilməsidir. Möhlət, yəni moratorium latın sözüdür, mənası “yubadan”, “ləngidən” deməkdir. Moratorium Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir. Moratoriumun tətbiq edilməsinə müstəsna hallarda rast gəlinir. O iddia verilməsinə hüquqi cəhətdən mane olur.

Fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxsin qanuni təmsilçisi olmadıqda da iddia müddətinin axımı dayandırılır. Burada söhbət 14 yaşına kimi azyaşlı uşaqlardan

və ruhi xəstələrdən, əqli cəhətdən zəif olan şəxslərdən gedir. Valideynlər öz azyaşlı uşaqlarının təmsilçisi hesab edilirlər. Qəyyumlar isə xəstələrin, əqli cəhətdən zəif olan şəxslərin və ya valideyni olmayan və ya valideyn himayəsindən məhrum olan 14 yaşına kimi azyaşlı uşaqların təmsilçisidirlər. Əgər 14 yaşına kimi azyaşlılar və ya ruhi xəstələr, əqli cəhətdən zəif olanlar tələb irəli sürərlərsə, iddia müddəti həmin şəxslər üçün qanuni nümayəndə təyin edilənədək dayandırılır. Təmsilçi təyin edilmədiyi hallarda isə, iddia müddəti həmin kategoriya şəxslər tam fəaliyyət qabiliyyətli olanadək dayandırılır. İddia müddətinin axımının dayandırılmasının digər əsası müvafiq münasibəti tənzimləyən qanunun və ya digər normativ hüquqi aktın qüvvəsinin dayandırılmasıdır. Bu əsas da iddia irəli sürülməsi üçün hüquqi maneə yaradır. Qeyd edilən şərtlər iddia müddətinin axımını o vaxt dayandırır ki, onlar iddia müddətinin sonuncu altı ayında yaransın və ya mövcud olmaqda davam etsin. Müddət əgər altı aydan az olarsa, onda iddia müddəti ərzində dayandırılır.

İddia müddətinin axımının dayandırılmasına səbəb olmuş vəziyyətin xitam olduğu gündən iddia müddətinin axımı davam edir. Bu vaxt müddətin qalan hissəsi 6 aya kimi uzadılır. İddia müddəti 6 aydan az olarsa, müddət tam bərpa edilir [2, s.273]. Bu qayda məhz səlahiyyətli şəxsin pozulmuş hüququnu müdafiə üçün kifayət qədər vaxtının olması üçün müəyyən edilib.

Qanunvericilik iddia müddətinin dayandırılmasının başlanğıc vaxtını müəyyən etməyib. Orda göstərilməyib ki, iddia müddətinin axımı hadisənin baş verdiyi andanmı, yoxsa məhkəmə qərarı çıxardığı andanmı iddia müddətinin axımı dayandırılır. Fikrimizcə, iddia müddətinin axımının dayandırılmasının başlanğıcı ona əsas verən hadisənin baş verdiyi andan hesab edilməlidir. Çünki həmin şəxs hadisə baş verdikdə müəyyən prosessual hərəkəti etmək hüququndan məhrum olur və həmin prosessual hərəkətin edilməsinin qeyri-mümkünlüyü işin dayandırılmasına əsas səbəb kimi çıxış edir. İddia müddətinin axımının dayandırılmasına əsas olan səbəblə onun axımının dayandırılması haqqında qərarı çıxarılması arasında xeyli zaman kəsiyi ola bilər. İddia müddətinin dayandırılması onun ötürülməyən müddəti ilə əlaqədardır. Bu cür halda iddia müddətinin dayandırılmasının başlanğıcını qərarı çıxarıldığı müddətlə hesab edildikdə maraqlı şəxs üçün istənilməyən nəticə verə bilər. İddia müddətinin dayandırılması mülki işin icraatını tamamilə dayandırır [8, s.130]

İddia müddətinin dayandırılmasına səbəb olan hadisə götürüldükdə məhkəmənin qərarı ilə prosesin təzələndiyi gündən axımı davam edir. Müddətinin axımının dayandırılmasından əlavə olaraq, borclunun və ya kreditörün müəyyən hərəkətləri ilə ona fasilə verilməsi də mümkündür. Müddətinin axımı fasilə bitdikdən sonra yenidən başlanır.

Müddətin axımı yenidən başladığında fasiləyə qədər keçmiş müddət iddia müddətinə daxil edilmir. İddia müddətinin kəsilməsi şərtlərinə iddia verilməsi və borcun etirafı aid edilir. Mülki hüququn bütün subyektləri üçün iddia müddətinin kəsilməsinin ümumi əsası müəyyən edilmiş qaydada iddia verilməsidir. İlk

növbədə iddia məhkəmə tərəfindən baxılmağa qəbul edilməlidir. Yəni iddia nəzərdə tutulmuş şərtlərə cavab verməzsə iddia ərizəsi qəbul edilmir.

Borcun etiraf edilməsi hüquqi şəxslərin və dövlətin iştirakçı olduğu münasibətlərə, həmçinin sahibkarlıq dövrüyyəsinə də şamil edilir. Borcun etiraf edilməsinin əks etdirən hərəkət müxtəlif cür ola bilər. Bu qismən ödəmə, ödənc üçün möhlət xahişi və s. üsullarla həyata keçirilə bilər.

Mülki hüquq münasibətlərinin iştirakçıları iddia müddəti ərzində mülki hüquqi əhəmiyyətə malik olan müxtəlif hərəkətlər edə bilərlər. Bu hərəkətlərin nəticəsində müxtəlif hüquqi nəticələr yaranır. İddia müddəti axımının kəsilməsi yaranan hüquqi nəticələrdən ən önəmlisidir.

İddia müddəti axımının kəsilməsi dedikdə, qanunla müəyyən olunmuş əsaslar yarandıqda iddia müddətinin axımına xitam verilməsi, son qoyulması, göstərilən əsaslar aradan qalxdıqda isə iddia müddətinin axımının təzələnməsi, yenidən başlanması başa düşülür. İddia müddətinin axımı yenidən başlandıqda iddia müddəti tam həcmdə bərpa edilir. İddia müddəti axımının kəsilməsi ilə iddia müddətinin axımının dayandırılması birbirindən fərqli anlayışlardır. Birinci fərq ondan ibarətdir ki, iddia müddətinin axımının dayandırılmasında, iddia müddəti axımı yenidən başlandıqda iddia müddəti tam həcmdə bərpa edilir. Ancaq iddia müddətinin kəsilməsində isə belə deyil. Bu zaman iddia müddətinin kəsilməsinə kimi ötmüş müddət yeni iddia müddətinə daxil edilmir. İddia müddətinin kəsilməsinə səbəb olan əsaslar bitdikdə və ya aradan qalxdıqda iddia müddəti yenidən başlanır.

İkinci fərq ondan ibarətdir ki, iddia müddətinin axımının dayandırılması uzanan və davam edən hərəkətlərdə ifadə olunur. İddia müddətinin axımının kəsilməsi isə uzanan, davam edən hərəkətlərlə deyil, birdəfəlik iradəvi hərəkətlərdə ifadə olunur. Bu hərəkətlər xüsusi xarakterə malikdirlər.

Almaniya Mülki Qanunnaməsinə nəzər salsaq görərik ki, iddia müddətinin axımının kəsilməsinin iki əsası var: 1) iddia verilməsi və ya səlahiyyətli şəxsin iddianın verilməsinə səbəb olan hərəkətləri. Bu hərəkətlərə daxildir: xəbərdarlıq üçün ödəniş barədə əmri borcluya vermək; işin barışıqla qurtarması barədə ərizə vermək; müsabiqə idarəsinə ərizə vermək və s. 2) iddianın borclu şəxs tərəfindən etiraf edilməsi [13, s.286].

İddia müddətinin axımının kəsilməsi ilə bağlı Yaponiya Mülki Məcəlləsində də müəyyən göstərişlər nəzərdə tutulub. Səlahiyyətli şəxsin özünün hüquqlarını təsdiq edən tələb irəli sürməsi; məhkəmə qaydasında iddia formasında tələb vermək; ödəniş barədə əmr vermək; barışıq sazişi üçün müraciət etmək; borclunun müflis elan edilməsi prosedurunda iştirak etmək; şəxsi tələb [12, s.345]. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, iddia müddətinin axımının kəsilməsi birdəfəlik, iradəvi hərəkətlərdə ifadə olunur. AR-nın MM-də bu hərəkətlərlə bağlı müddə qeyd olunmuşdur. 380-ci maddədə qeyd olunur ki, müəyyənləşdirilmiş qaydada iddia irəli sürüldükdə, habelə borclu şəxs borcunu etiraf etməsini göstərən hərəkətlər etdikdə iddia müddətinin axımı kəsilir.

İddianın irəli sürülməsi və ya iddianın verilməsinin yalnız o halda hüquqi qüvvəsi olur ki, o, məhkəməyə yazılı formada iddia ərizəsi verilməklə rəsmiləşdirilsin. Yalnız o tələblər iddia müddətinin axımının kəsilməsinə səbəb ola bilər ki, onlar Mülki qanunvericiliklə müəyyən olunmuş tələblərə riayət edilməklə verilmiş olsun. İddia müəyyən qaydalara əməl olunmaqla verilməlidir. Bu qaydalara misal olaraq məhkəmə aidiyyəti, mübahisənin qabaqcadan məhkəmədən-kənar yolla pretenziya vasitəsilə həll edilməsi, prosessual müddətlər və s. göstərmək olar. İddianın təmin olunması və ya iddiadan imtina olunması barədə qərar çıxarmaqla irəli sürülmüş iddia qurtarır.

İcraata qəbul edilən iş barəsində həmişə qərar çıxarılmır, yəni qanunla müəyyən olunmuş hallarda məhkəməyə baxılmaq üçün daxil olan ərizə baxılmamış saxlanıla bilər. AR-nın Mülki Prosessual Məcəlləsinin 259-cu maddəsində bu hallar qeyd olunub. Məhkəmə iddianın baxılmamış saxlanması barədə qərar çıxarır. İddianın baxılmamış saxlanması yalnız məhkəmə qərarı ilə rəsmiləşdirildikdən sonra hüquqi əhəmiyyətə malik olur. İddianın baxılmamış saxlanması hallarında iddia müddətinin axımı kəsilmir [2, s.545]. Yaranan müvafiq mübahisə hələ məhkəmə tədqiqatının predmeti olmadığına görə, onun axımı ümumi qaydada davam edir. Qeyd olunan işə mahiyyətə baxılmasına mane olan hallar askar edildiyinə görə, həmin mübahisə hələ məhkəmə tədqiqatının predmeti hesab edilmir. Bu maneyələr, məsələn, yeni sənədlər tələb edilir və ya lazım olan sənədlər çatışmır və s. aradan qaldırıldıqdan sonra iddiaçı tərəfi həmin iddianı ümumi qaydada verə bilər. Mülki Prosessual Məcəllədə “iş üzrə icraatın dayandırılması” ayrıca fəsilə müəyyənləşdirilmişdir. 254-cü maddədə məhkəmənin icraatı dayandırmaq vəzifəsi qeyd edilmişdir. Burada hətta icraatın dayandırılmasına səbəb olan hallar da göstərilmişdir:

- işdə tərəf olan şəxs öldükdə və ya hüquqi şəxs yenidən təşkil edildikdə, mübahisə edilən hüquq münasibəti hüquq varisliyinə və ya işdə tərəf olan hüquqi şəxsin xitamına yol verərsə;

- tərəf fəaliyyət qabiliyyətini itirərsə;

- iddiaçı, yaxud cavabdeh Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin və başqa silahlı birləşmələrinin hərbi əməliyyatlarında olduqda;

- Konstitusiya Məhkəməsinin icraatı qaydasında, mülki, cinayət, inzibati xəta və ya inzibati mübahisə üzrə məhkəmə icraatı qaydasında baxılan başqa bir iş həll edilməyincə işə baxmaq mümkün olmazsa;

- Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin icraatında eyni tərəflər arasında, eyni predmet barəsində və eyni əsaslar üzrə mübahisəyə dair xarici dövlətin məhkəməsinin qərarının tanınması və icra edilməsi haqqında ərizə olarsa;

- məhkəmə bu məcəllənin 13.6-cı maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının şərh edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etdikdə [3, s.123].

Sadalanan bu altı haldan biri olarsa, hakimin üzrə icraatı dayandırılmalıdır. Lakin məhkəmə qanunla nəzərdə tutulan digər hallarda da iş üzrə icraatı dayan-

dıra bilər. Bu hallarda iş üzrə icraatı dayandırmaq məhkəmənin vəzifəsidir. İş üzrə icraatı dayandırmaq məhkəmənin yalnız vəzifəsi deyil, hüququ da ola bilər. Məsələn, iddiaçı və cavabdeh tərəfi hərbi xidmətdə uzunmüddətli qulluq ezamiyyətində olduqda, məhkəmənin iş üzrə icraatı dayandırması onun vəzifəsi deyil, hüququdur. Göstərilən misalda iş üzrə icraatın dayandırılması iddia müddətinin axımının kəsilməsinə təsir göstərmir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, iddia müddətinin axımının kəsilməsinə səbəb olan iki əsas var. Bunlardan ikincisi borclu şəxsin borcunun etiraf etməsidir. Bu müddəə qüvvədə olan qanunvericiliyi keçmiş qanunvericilikdən fərqləndirir. Belə ki, köhnə qanunvericilikdə bu müddəaya məhdudiyət qoyulmuşdur. Yəni bu hal yalnız o zaman iddia müddətinin axımının kəsilməsinə səbəb ola bilərdi ki, tərəflərdən biri və ya hər ikisi vətəndaş olan mübahisələr üzrə iddia olsun. Qüvvədə olan qanunvericilikdə isə bu məhdudiyət aradan qaldırılmış, həm borclu fiziki şəxsin, həm də borclu hüquqi şəxsin borcu etiraf etməsi iddia müddətinin axımının kəsilməsinə səbəb ola biləcəyi nəzərdə tutulmuşdur. Borclu şəxsin şəxsiyyəti heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Burada sadəcə əsas odur ki, borclu şəxsin borcu etiraf etməsini təsdiqləyən və göstərən müəyyən hərəkətlər etsin. Bu hərəkətlər müxtəlif formalarda ifadə oluna bilər. Bu qismən ödəmə, ödənc üçün möhlət xahişi və s. üsullarla həyata keçirilə bilər.

Şərt deyil ki borclu tərəf borcun əsasını və məbləğini dəqiq göstərsin, çünki bu ondan tələb edilmir. Borcun aydın şəkildə ifadə edilməsi yetərlidir. Borclu tərəfin borcu etiraf etməsi iddia müddəti axımının kəsilməsinə yalnız o halda səbəb olur ki, borclu tərəf borcu etiraf etməsini göstərən və təsdiqləyən hərəkətləri iddia müddətinin ötməsinə kimi etməlidir. Çünki iddia müddəti ötərsə, borclu tərəfin bu hərəkətləri heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Yəni bu zaman bu hərəkətlər iddia müddətinin axımının kəsilməsinə səbəb olmur. İddia müddətinin axımının kəsilməsinə səbəb olan əsaslar qəti və dəqiq olmalıdır.

Mülki hüquqda iddia müddəti ilə bağlı məsələlərdən biri də iddia müddətinin axımının bərpa edilməsidir. Ola bilər ki, şəxsin ondan asılı olmayan səbəblərə görə iddia müddətini ötürür. Bu zaman belə hal məhkəməyə iddiadan imtina barədə qərar çıxarılmasına əsas verir. Ancaq mülki hüquqda yaranan suallardan biri də belə olan hallarda fiziki şəxsin pozulmuş hüquqlarının müdafiəsinin mümkün olub-olmamasıdır. Qüvvədə olan qanunvericilikdə bu problem öz həllini tapmışdır. Mülki Məcəllənin 382-ci maddəsində iddia müddətinin bərpası qeyd olunmuşdur.

İddia müddətinin bərpası dedikdə məhkəmənin elə bir hərəkəti başa düşülür ki, bu hərəkət nəticəsində iddia müddətinin ötürülməsi səbəbi üzrlü sayılır və fiziki şəxsin pozulmuş hüququ müdafiə edilir [5, s.928]. Belə tədbirin nəzərdə tutulmasına nə Almaniya, nə də Yaponiya qanunvericliyində rast gəlirik. Bu ölkələrin qanunvericiliyi iddia müddətinin bərpası anlayışını tanımır. İddia müddətinin bərpası üçün aşağıdakı şərtlərə riayət edilməlidir:

- İddia müddət buraxılıb;
- İddia müddəti normativ xarakterlidir;

- Buraxılmış iddia müddəti obyektiv səbəblidir və məhkəmə tərəfindən üzrlü hesab edilib;

- Maraqlı şəxs bu haqqda ərizə ilə məhkəməyə müraciət etməli və buraxılmış prosessual hərəkəti etməlidir, məsələn, apellyasiya şikayəti təqdim etməli və s.

Prosessual müddət olan iddia müddətinin bərpa edilməsi yeni iddia müddətinin təyin edilməsi deyil, edilməli olan prosessual hərəkətlərin vaxtında edilməsi kimi məhkəmə tərəfindən tanınmasından ibarətdir. Əgər fiziki şəxs iddia müddətini üzrlü səbəbdən ötürürsə, mübahisəyə baxan məhkəmə ötürülmüş iddia müddətini bərpa edir. Əgər qanunla nəzərdə tutulmuş zəruri şərtlər yaranarsa, iddia müddətini bərpa etmək məhkəmənin hüququ yox vəzifəsi olur. Bu barədə Mülki Məcəllənin 382-ci maddəsində birbaşa göstəriş vardır: İddiəçinin şəxsiyyəti ilə bağlı hallara görə (ağır xəstəlik, köməksiz vəziyyət, savadsızlıq və i.a.) iddia müddətinin ötürülməsi səbəbini məhkəmənin üzrlü saydığı müstəsna hallarda fiziki şəxsin pozulmuş hüququ müdafiə edilməlidir. İddia müddətinin ötürülməsi səbəbləri iddia müddətinin son altı ayında, həmin müddət altı aya bərabər və ya altı aydan az olduqda isə iddia müddəti ərzində baş verdikdə üzrlü sayıla bilər. Hər ötürülmüş iddia müddəti bərpa edilmir. Məhkəmə yalnız qanunla müəyyənləşdirilmiş müəyyən tələblər əsasında ötürülmüş iddia müddətini bərpa edə bilər.

Əgər bu şərtlərə riayət edilmirsə, iddia müddətinin bərpası tədbirinin heç bir hüquqi əhəmiyyəti qalmır. İddia müddəti aşağıdakı şərtlər (tələblər) olduqda bərpa edilə bilər:

1) İddia müddətinin bərpa edilməsi üçün yalnız üzrlü səbəblər olmalıdır, yəni məhkəmə o iddia müddətini bərpa edə bilər ki, o, üzrlü səbəblərə görə buraxılmış olsun. Üzrlü səbəblər şəxsin özündən, şəxsi iradəsindən asılı olmayaraq yaranan elə hallardır ki, bu hallar obyektiv xarakter daşıyır və şəxsə vaxtında iddia verməsinə mane olur. Təbii ki, qanunvericilikdə belə halların dəqiq siyahısını deyil, təxmini siyahısını vermək mümkündür. Belə hallardan bəziləri iddiaçinin şəxsiyyəti ilə bağlıdır. Belə hallara misal olaraq, iddiaçinin köməksiz vəziyyətə düşməsi, iddiaçinin ağır xəstələnməsi, iddiaçinin savadsızlığı və s. Göstərmək olar. Məhkəmə praktikası uzunmüddətli ezamiyyəti, cavabdehin yaşadığı ünvanın məlum olmamasını da üzrlü səbəblər hesab edir [11, s.98].

Lakin bu hallar iddiaçinin şəxsiyyəti ilə bağlıdır. Cavabdehin şəxsiyyəti ilə bağlı olan hallar belə hallara aid edilmir və bu zaman iddia müddətinin bərpası mümkün olmur. Hətta praktikada iddia müddətinin ötürülməsinə subyektiv hallar da təsir edir. Belə olan halda maraqlı şəxsin özü təqsirli sayılır. Onun səhlənkarlığı, laqeydliyi və ya diqqətsizliyi səbəbindən iddia müddətinin vaxtı ötürülür.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, iddia müddətinin bərpa edilməsinə yalnız obyektiv xarakter daşıyan hallar səbəb ola bildiyi üçün, subyektiv xarakter daşıyan hallarda bu mümkün olmur. Belə olan halda məhkəmə iddiadan imtina barədə qərar çıxarır.

2) Pozulmuş mülki hüquqlar yalnız fiziki şəxsə məxsus olduqda iddia müddəti bərpa edilə bilər. Yəni iddiaçı rolunda hüquqi şəxsin olması iddia müddətinin bərpa edilməsinə səbəb olmur. İddiaçı rolunda yalnız fiziki şəxs çıxış edə bilər.

Hüquqi şəxsin iddia müddətini ötürməsi üzrlü səbəblərdən asılı olsa da, məhkəmə iddia müddətini bərpa etmir. Praktikada yaranan suallardan biri də iddia müddətinin fərdi sahibkarlar, yəni hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər tərəfindən ötürülən iddia müddətinin bərpa edilməsidir. Məhkəmə praktikasında isə belədir: əgər iddia müddəti fərdi sahibkarlar tərəfindən həyata keçirilən sahibkarlıq fəaliyyətindən irəli gələn tələblə bağlı ötürülsə, iddia müddəti məhkəmə tərəfindən bərpa edilmir.

Əgər iddia müddəti fərdi sahibkarlar tərəfindən həyata keçirilən qeyri-sahibkarlıq fəaliyyətindən irəli gələn tələblə bağlı ötürülsə, iddia müddəti məhkəmə tərəfindən bərpa edilir.

3) İddiaçının iddia verməsinə mane olan üzrlü səbəblər yalnız o zaman iddia müddətinin bərpasına səbəb ola bilər ki, həmin səbəblər iddia müddətinin son 6 ayında, iddia müddəti 6 aya bərabər və ya 6 aydan az olduqda isə iddia müddəti ərzində baş vermiş olsun. Maraqlı şəxs tərəfindən iddia müddətinin bərpası haqqında ərizə prosessual hərəkətin edilməli olduğu məhkəməyə verilir. Ərizəyə müddətin buraxılmasının üzrü səbəbini təsdiq edən sənəd əlavə edilir. İddia müddətinin bərpa edilməsi barəsində məhkəməyə ərizə daxil olduqda və məhkəmə tərəfindən həmin işə baxıldıqda, işdə iştirak edən şəxslərə iclasın vaxtı və yeri barədə məlumat verilməklə ona məhkəmə iclasında baxılır. İşdə iştirak edən şəxslərin məhkəmə iclasına gəlməməsi məhkəmə qarşısında qoyulmuş vəzifənin həllinə mane olur. Həmin şəxslər məhkəmə iclasına gəldikləri halda iş üzrə izahat verə bilərlər. Məhkəmə iddia tələbinə baxarkən, onunla eyni vaxtda fiziki şəxs tərəfindən iddia müddətinin ötürülməsinə səbəb olan halların üzrlü olub-olmaması məsələsini də həll edir.

Əgər iddia müddəti məhkəmə tərəfindən bərpa olunarsa, məhkəmə yekun qərarında iddianın ötürülmə səbəblərini və iddia müddətinin bərpa edilməsi əsaslarını qeyd etməlidir. İddia müddətinin ötməsi ilə bağlı işə baxarkən məhkəmə müşavirə otağında əsaslandırılmış qərardad ilə buraxılmış müddəti bərpa edir və ya ondan imtina edir. İddia müddəti məhkəmə tərəfindən bərpa edildikdə məhkəmə ərizəni təmin edərək iddiaçının müraciətini qəbul edir.

Məhkəmənin iddia müddətinin bərpası haqqında qərardadından işdə iştirak edən şəxslər tərəfindən şikayət verilə bilər. İddiaçı iddia müddətinin keçməsinə asılı olmayaraq hər bir halda məhkəməyə müraciət edə bilər. Və məhkəmə də hüququn müdafiəsi haqqında tələbi hər bir halda baxılmağa qəbul edir. Yəni məhkəməyə ərizə daxil olanda, iddia müddətinin keçməsi səbəbindən həmin ərizə geri qaytarıla bilməz.

Əgər cavabdeh tərəfindən iddia müddətinin keçməsi ilə bağlı məhkəməyə ərizə daxil olmazsa, o zaman iddiaçı tərəfindən verilən həmin ərizə məhkəmə tərəfindən baxılmağa quoll edilir. Məhkəmə tərəfindən iddia müddəti yalnız ca-

vabdehin məhkəmə qərarı çıxarılanadək verdiyi ərizə əsasında tətbiq edilir. Mübahisə tərəfinin tətbiq edilməsi barədə ərizə verdiyi iddia müddətinin keçməsi məhkəmənin iddiadan imtina barəsində qərar çıxarması üçün əsasdır.

Bu barədə AR-nın Mülki Məcəlləsinin müvafiq maddəsində göstəriş verilmişdir. İddia müddətinin keçməsi hələ həmin tələb üzrə hüququn məhkəmə müdafiəsi imkanının itirilməsi demək deyil. Mülki qanunvericiliyin tələblərinə müvafiq olaraq məhkəmə tərəfindən baxılmağa qəbul edilir. İddia müddəti məhkəmə tərəfindən yalnız mübahisə tərəfinin iş üzrə məhkəmə qərarı çıxarılanadək verdiyi ərizə əsasında tətbiq edilir.

İddia müddətinin tətbiq edilməsi qaydalarına əməl edilməsi üçün birinci olaraq nəzərə alınmalıdır ki, iddia etmək hüququ iddianın təmin edilməsi və iddianın təqdim edilməsi hüquqlarından ibarətdir. Birinci hüquq yaranmış mübahisəyə baxılmasını və müvafiq prosessual qaydada həll edilməsini tələb etmək hüququdur. Bu hüququn həyata keçirilməsi həmişə bir iddia müddətinin keçməsindən asılı deyil. Məhz buna görə də, iddia müddətinin keçməsindən asılı olmayaraq iddianı məhkəməyə tətbiq etmək mümkündür.

İkinci hüquq iddia tələblərinin məhkəmə vasitəsi ilə məcburi qaydada həyata keçirilməsinin mümkünlüyünü özündə əks etdirir.

İddia müddətinin keçməsi həmişə mümkünlüyə əngəl olur və məhkəmə tərəfindən iddiadan imtina edilməsinə əsas kimi qəbul edilir [2, s.263).

İddia müddətlərinin və onların müəyyənləşdirilməsi qaydalarını özündə əks etdirən qanunun tələbləri bir qayda olaraq imperativ-məcburi xarakter daşıyır. Bununla yanaşı qanun məhkəmə tərəfindən iddia müddətinin təkcə mübahisə tərəfinin iş üzrə məhkəmə qərarı çıxarılanadək verdiyi ərizə tətbiq edilməsi barədə mühüm qaydanı nəzərdə tutur. Bu o mənaya gəlir ki, cavadeh iddia müddətinin ötməsindən istifadə etmək istəmirsə və həmişə məsələ ilə bağlı ərizə vermirsə, məhkəmə işə mahiyyəti üzrə baxmalı və hər hansı müddətin keçməsinə baxmayaraq mübahisə tərəfləri arasında olan hüquqi mübahisə üzrə müvafiq qərar qəbul etməlidir. Mübahisə tərəfinin müvafiq olaraq apellyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəmələrində iddia müddətinin realizəsi ilə bağlı ərizə təqdim etmək hüququ istisna olunur. Müddət ötdükdən sonra hüququn müdafiəsi üçün iddia qaldırılması üçün perspektivlər az olsa da onların bir neçəsini nəzərə çatdırmaq olar:

- Qanunla müəyyən edilmiş qaydada iddia irəli sürüldükdə, həmçinin borclu şəxs borcunu etiraf etməsini özündə əks etdirən hərəkətlər etdikdə iddia müddətinin axımı kəsilir. İddia müddətinin axımı fasilədən sonra yenidən başlanır. Yeni müddətə fasiləyə qədər ötmüş vaxt daxil edilmir;

- Məhkəmənin iddiaçının şəxsiyyəti ilə əlaqədar hallara görə iddia müddətinin keçməsi səbəbini üzrlü saydığı istisna hallarda fiziki şəxsin pozulmuş hüququ müdafiə edilməlidir. İddia müddətinin axır 6 ayında, həmişə müddət 6 aya bərabər və ya 6 aydan az olduqda isə iddia müddəti ərzində baş verdikdə iddia müddətinin ötürülməsi səbəbləri üzrlü sayıla bilər [2, s.274];

-Borclu və ya digər mükəlləfiyyətli şəxs vəzifəsini iddia müddəti bitdikdən sonra icra etmişsə, icra zamanı icra müddətinin bitdiyini bilməmiş olsa belə, icra etdiyini geri tələb edə bilməz. İddia müddəti ötdükdə müəyyən hüquqi nəticələr yaranır.

Belə hüquqi nəticələr aşağıdakılardır: 1) İddia müddətinin ötməsi iddiaçını müəyyən hüquqlardan məhrum edir, yəni o, öz pozulmuş hüququnu məcburi qaydada məhkəmənin yardımı ilə bərpa etmək hüququndan məhrum edir. İddia müddətinin ötməsi nəticəsində məhkəmə iddiadan imtina barəsində qərar çıxarır. Belə olan halda, iddiaçı borcluya məcburetmə tədbirinin tətbiq olunmasını tələb etmək hüququndan tamamilə məhrum olur. Borclu şəxsin iddia müddətinin ötməsinə görə icradan imtina etmək hüququ vardır. Maraqlı şəxs iddia müddətinin ötməsi nəticəsində maddi mənada iddia hüququndan məhrum olur.

Əgər məhkəmə mülki-hüquqi mübahisəyə baxması nəticəsində iddia müddətinin ötürülməsini müəyyən edərsə, bu zaman o, iddiadan imtina barəsində qərar çıxarır. Buna misal olaraq onu göstərmək olar ki, hər hansı bir şəxs digər bir şəxsdən müəyyən miqdarda borc pul almışdır. O söz vermişdir ki, bunu üç aydan sonra qaytaracaqdır.

Lakin o verdiyi sözə əməl etmir. Belə olan halda, borc verən şəxs borca verdiyi pulu tələb edir, başqa bir sözlə desək pretenziya irəli sürür. Lakin borclu şəxs bu pretenziyaya məhəl qoymur və borcu israrla qaytarmır. Bu minvalla beş il keçir və borc verən şəxs borca verdiyi pulu məhkəmə yolu ilə almaq qərarına gəlir. Məhkəmə təbii olaraq, onun iddiasını qəbul edir, lakin təmin etmir. Çünki Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində göstərilir ki, müqavilə tələbləri üçün müəyyən edilmiş üç illik iddia müddəti artıq ötmüşdür. Bu prosesdən o nəticə əmələ gəlir ki, iddiaçı bununla maddi mənada iddia hüququnu itirir və borca verdiyi pulu məhkəmə yolu ilə geri qaytara bilmir. İddiaçının nəyə görə müddəti keçmiş tələb üzrə iddiasının məhkəmə təfindən qəbul edilməsinə gəldikdə isə, onu qeyd etmək lazımdır ki, bu iddiaçının prosessual mənada iddia hüququdur. Məhkəmə hər bir halda bunu qəbul edir, amma təmin edib-etməməyi artıq bəlli deyil. Yəni maddi mənada hüquq itsə də, prosessual mənada hüquq qalmaqda davam edə bilər. Hüquq ədəbiyyatında yaranan suallardan biri də, iddia müddətinin ötürülməsini subyektiv mülki hüququn ləğv olmasına səbəb olub-olmamasıdır.

Onu qeyd etmək lazımdır ki, subyektiv mülki hüquqlar mənafə və maraqların mühafizəsinin yeganə forması deyildir. Mülki hüquqi mübahisəni həll edən məhkəmələr bir qayda olaraq, iddiaçının subyektiv hüquqa malik olmasını müəyyən etdikdə həmin hüququn müdafiəsini təmin edir. Bu hallarda məlumdur ki, məhkəməyə müraciət edən şəxsin marağı pozulmuş və yaxud mübahisələndirilmiş hüquqlarının bərpa olunmasında özünü göstərir. Məsələn, əmlakını qanunsuz şahiddən tələb edən şəxsin marağı həmin əmlak üzərində mülkiyyət hüququnu bərpa etməkdən ibarətdir. Məhkəmə iddiaçının tələb etdiyi əmlak üzərində mülkiyyət hüququnu bərpa etməkdən ibarətdir. Məhkəmə iddiaçının tələb etdiyi əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun olmasını müəyyən etdikdə onun

iddiasını təmin edir. Bu baxımdan qeyd etmək lazımdır ki, fiziki və hüquqi şəxslərin subyektiv hüquqları normativ hüquqi aktlarda (obyektiv hüquqda) ifadə olunmaqla, hüquq münasibətlərində səlahiyyətə çevrilir. Subyektiv hüquqa malik olan şəxslər bu hüquqa qarşı vəzifə daşıyan şəxslərdən müəyyən hərəkətləri etməyi tələb etmək səlahiyyətinə malik olur. İddia müddəti ötdükdən sonra subyektiv mülki hüququn ləğv edilib-edilməməsi ilə bağlı müxtəlif müəlliflərin müxtəlif fikirləri vardır. Fikrimizcə, iddia müddətinin ötürülməsi subyektiv mülki hüququn ləğv edilməsinə səbəb olmur. Subyektiv mülki hüquq mövcud olmaqda davam edir. Sadəcə olaraq iddiaçı cavabdehə belə halda məcburiyyət tədbiri tətbiq olunması imkanından məhrum olur.

İddia müddəti ötdükdən sonra subyektiv mülki hüququn saxlanmasını iki əsasla təsdiq etmək olar:

1) Əgər iddia müddəti üzrlü səbəblərə görə ötürülsə, məhkəmənin həmin müddəti bərpa və təmin etmək hüququ vardır. Beləliklə, məhkəmə pozulmuş subyektiv mülki hüququ bərpa etmiş olur. İddiaçının üzrlü səbəbi olmasına baxmayaraq, əgər iddia müddətinin ötməsi ilə əlaqədar subyektiv mülki hüquq ləğv edilsəydi, bu zaman şəxs öz hüququnu həyata keçirə bilməyəcəkdi və onun hüququ əlindən alınıb istismar edilmiş olacaqdı. Qanunlar isə buna yol vermir. Cavabdeh əgər istəyərsə, iddiaçı qarşısında olan borcunu könüllü şəkildə yerinə yetirə bilər. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində 383-cü maddəsində göstərilir ki, borclu və ya digər mükəlləfiyyətli şəxs vəzifəsini iddia müddəti bitdikdən sonra icra etmişsə, icra zamanı icra müddətinin bitdiyini bilməmiş olsada, icra etdiyini geri tələb edə bilməz [2, s.274].

Qanunvericiliyimizə görə, iddia müddəti ötdükdən sonra natural öhdəlik yaranır. İddia müdafiəsindən məhrum olan natural öhdəlik (obligatio naturalis) üzrə icra edilmiş geri tələb etmək olmaz [11, s.253].

2) Digər bir hüquqi nəticə (iddia müddətinin ötürülməsinin) maraqlı şəxsin borclu şəxsə əşyadan və ya puldan puldan ibarət olan əmlakının hüquqi taleyi ilə bağlıdır. Mübahisənin predmetinin daşınar və ya daşınmaz əmlak olması ilə bağlı müddəalar Mülki Məcəllənin ayrı-ayrı maddələrində nəzərdə tutulmuşdur.

Mülki Məcəllənin 178-ci maddəsində göstərilir ki, əgər daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində əsassız qeydə alınmış mülkiyyətçi qeydəalmanın əsassız olduğunu bilməyərək, torpaq sahəsinə on il ərzində fasiləsiz və etirazsız sahiblik etmişsə, həmin şəxs bu torpaq sahəsinin mülkiyyətçisi sayılır.

Əgər şəxs daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydə alınmamış daşınmaz əmlaka faktik mülkiyyətçi hüququ ilə otuz il ərzində fasiləsiz və etirazsız sahiblik etmişsə, o, mülkiyyətçi kimi eydə alınmasını tələb edə bilər. Eyni şərtlərlə bu hüquq həmçinin o daşınmaz əmlakın sahibinə mənsubdur ki, onun mülkiyyətçisi daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində bəlli olmasın və ya otuz il əvvəl ölmüş və ya mülkiyyətin sahiblik müddətinə görə əldə edilməsi müddətinin əvvəlində xəbərsiz itkin düşmüş elan olunsun. Lakin qeydiyyat, rəsmi elan olunmuş müddətdə verilmədikdən və ya rədd edildikdən sonra yalnız məhkəmənin qərarı ilə aparılmalıdır [2, s.186].

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 184-cü maddəsinə əsasən, əgər sahibsiz daşınar əşyanın mənimsənilməsi Mülki Məcəllə ilə qadağan edilməmişsə və ya onu mənimsəmək hüququna malik olmuş başqa şəxsin hüquqlarını pozmuşsa, şəxs həmin əşyanı sahibliyə qəbul etdikdə onu mülkiyyət hüququ əldə edir. Əgər daşınar əşyanın mülkiyyətçisi yoxdursa və ya məlum deyildirsə və ya keçmiş mülkiyyətçisi mülkiyyətdən imtina edərək əşyaya sahibliyə xitam verirsə, daşınar əşya sahibsiz sayılır [2, s.189]. Sovet Qanunvericiliyi əldə etmə müddəti haqqında qayda nəzərdə tutmamışdı. Bu qayda bizim ölkə qanunvericiliyində yeni haldır. Həmin qayda dolaylı yolla onu isbat edir ki, iddia müddətinin ötürülməsi özlüyündə subyektiv hüququ xitam etmir.

3) İddia müddətinin ötməsinin sonuncu hüquqi nəticəsi odur ki, iddia müddəti əsas tələb üzrə ötərsə, əlavə tələb üzrə də iddia müddəti ötmüş hesab edilir. Çünki əlavə tələb əsas tələbdən asılıdır. Bu bərdə Mülki Məcəllədə birbaşa göstəriş vardır. Həmin Məcəllənin 376-cı maddəsində göstərilir ki, əsas tələb üzrə iddia müddəti keçdikdə əlavə tələblər üzrə də iddia müddəti keçir. Burada əlavə tələb dedikdə girov, saxlama, zəminlik, dəbbə pulu, beh nəzərdə tutulur. Məsələn, şəxs bankdan müəyyən miqdarda kredit götürmüşdür. Zəmin isə öz dostunu qoymuşdur. Pulu müəyyən müddət ödədikdən sonra ödəməyi dayandırmışdır. Bank isə işlərin çoxluğunu bəhanə edərək, müqavilələr üçün müəyyən edilən üç illik müddəti ötürmüşdür. Bu halda iddia müddəti ötdüyünə görə bankın iddiası təmin edilmədiyi kimi, eyni zamanda bankın zəminə yönəldilən tələb əlavə tələb hesab edilir. Qeyd edək ki, burada zəminə yönəldilən tələb əlavə tələb hesab edilir.

İstinadlar:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Qanun, 2019, 64s.
2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı: Qanun, 2021, 767s.
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsi. Bakı: Qanun, 2018, 278 s.
3. "Hərbi vəziyyət haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı: Qanun, 2003, 6s.
4. Allahverdiyev S.S. Mülki hüquq: Dərslik. Bakı: Digesta, 2003, 979 s.
5. Dəmirçiyeva M.D. Mülki məhkəmə icraatı. Аyrı-ayrı kateqoriya mülki işlərə baxılmasının prosessual xüsusiyyətləri. Dərs vəsaiti. Bakı: Qanun, 2008, 215 s.
6. Göyüşov R.A., Yusifov Ş.M., Bayramov R.Ə. Mülki hüquq: Dərslik. Bakı: Qanun, 2013, 499 s.
7. Mövsüm M.A. Mülki prosessual hüquq: Dərslik. Bakı: Qanun, 2010, 416 s.
8. Tahirov İ.M. Mülki hüquq: Dərslik. Bakı: Qanun, 2006
9. А.Г. Спиркина. Словарь иностранных слов. М., 1985, 622 s.
10. О.Н.Садиков. Советское гражданское право: Учебник. М., 1983, 186 s.
11. Сакаэ Вагацума, Тору Ариидзуми. Гражданское право Японии. Книга 1. М., 1983, 334 s.
12. Эннекцерус Л. Курс германского гражданского права. Том 1. Полутом 2. М., 1950, 379 s.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ С ПРОЦЕССУАЛЬНЫМИ СВОЙСТВАМИ ИСКОВОГО СРОКА

Шюкюр Юсифов*, Фируза Гафулова**

Резюме

Исковой срок и его применение - важнейший инструмент разрешения споров и разногласий между участниками гражданского оборота на основе принципа объективной истины.

В статье исследуются начало претензионного периода, основания для его прекращения, приостановления и возобновления, процессуальные особенности претензионного периода и правовые последствия продления этих сроков, проблемы, встречающиеся в теории и практике, посредством сравнительного анализа.

Ключевые слова: *срок, требование, приостановление, прерывание, возобновление, обязательство, должник.*

SOME PROBLEMS WITH THE PROCEDURAL PROPERTIES OF THE CLAIM PERIOD

Shukur Yusifov***, Firuza Gafulova****

Abstract

The term of the claim and its application is the most important tool for resolving disputes and disagreements between participants in civil turnover on the basis of the principle of objective truth.

The article examines the beginning of the claim period, the grounds for its termination, suspension and renewal, the procedural features of the claim period and the legal consequences of extending these periods, problems encountered in theory and practice, through comparative analysis.

Keywords: *term, demand, suspension, interruption, renewal, obligation, debtor.*

---

* д.ф.п.п., доцент Бакинского государственного университета

** Кафедра гражданского права Бакинского государственного университета

*** Ph.D., associate professor of Baku State University

**** Baku State University, Department of Civil Law